

คำไทย-คำเทศ

ชัยรัตน์ พลมุข*

อัสনী พูลรักษ์**

คำยืมภาษาบาลีในวรรณคดีลาวเรื่องกาพย์เมืองพวน

คอลัมน์ คำไทย-คำเทศ ฉบับนี้ขอนำเสนอเรื่องคำยืมภาษาบาลีในวรรณคดีลาวเรื่องกาพย์เมืองพวน ซึ่งเป็นวรรณคดีลาวเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง โดยจะได้ตั้งข้อสังเกตเปรียบเทียบการใช้คำยืมภาษาบาลีดังกล่าวในวรรณคดีไทยด้วย อันจะช่วยให้เห็นลักษณะการใช้คำยืมภาษาบาลีในวรรณคดีทั้งสองว่ามีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันอย่างไรบ้าง

กาพย์เมืองพวน

กาพย์เมืองพวนเป็นวรรณคดีลาวที่แต่งขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรลาวล้านช้างตกอยู่ในภาวะระส่ำระสายเนื่องจากความขัดแย้งและศึกสงคราม ชื่อของวรรณคดีเรื่องนี้สื่อถึงพื้นที่บริเวณแขวงเชียงขวางทางตอนเหนือของประเทศลาวในปัจจุบันและกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวที่รู้จักกันในชื่อ “ลาว

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อีเมล: Chairat.P@chula.ac.th)

** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อีเมล: Assanee.P@chula.ac.th)

พวน” เนื้อหาของเรื่องกล่าวถึงการกวาดต้อนชาวพวนข้ามแม่น้ำโขงมาที่เมืองหนองคาย เพื่อเป็นแรงงานของสยาม ก่อนที่ชาวพวนบางส่วนจะหลบหนีกลับไป ผู้อ่านจะเห็นภาพ ความทุกข์ยากลำบากของชาวพวนที่ต้องพลัดถิ่นที่อยู่และเผชิญกับความตายและความ สูญเสียนานัปการ อันเป็นลักษณะร่วมสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดียุคดังกล่าว

ในแง่ภาษาและศิลปะการประพันธ์ นักวิชาการต่างเห็นพ้องกันว่าผู้แต่ง*ภาพเมืองพวน* มักใช้คำศัพท์สำนวนที่เข้าใจง่าย ตรงไปตรงมา ขณะเดียวกันก็สร้างความ สะเทือนอารมณ์จากการสรรคำที่ให้ภาพความลำเค็ญของชาวพวนอพยพได้อย่างกินใจ (ลภัสรินทร์ ฉัตรวงศ์ศิริ, 2563, น.116-119; คณะค้นคว้า ภาควิชาภาษา-วรรณคดี คณะ อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติ, 2001, น. 43-44) อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า วรรณคดีเรื่องดังกล่าวปรากฏคำยืมภาษาบาลีหลายแห่ง และมีวิธีการใช้คำยืมดังกล่าวที่ น่าสนใจ บทความนี้ขอกล่าวถึงคำยืมภาษาบาลีที่น่าสนใจในวรรณคดีเรื่องนี้ 5 คำ ดังนี้

ตะลาตะลั้ง <ตะลาตะลั้ง>

ส่วนดั่งไถลือ	มิอเฝ้าฮิดยาภ
เป็นพาภเป็นไซ	ตามแต่ฮิไล
อุกเฝ้าทาปา	ตะลาตะลั้ง
ทุกฮ้างเอะฮอด	ถือธอดล้าตาย

(น. 56)¹

¹ ตัวบทกาพย์เมืองพวนในบทความนี้นำมาจากหนังสือ *ภาพเมืองพวน* ของ ตะนะถัมถวัฑา พากวิธยาพาสาลาอ-วันมะละติ ตะนะฮักสอนสาธ (2001) ในการอ้างอิงจะระบุเฉพาะเลขหน้า

คำว่า *ผลาผล* <*ผลาผล*> ในบทประพันธ์ข้างต้นนี้มาจากคำภาษาบาลีว่า *ผลาผล* ที่มาของคำนี้มีคำอธิบายเป็น 2 แนวทาง แนวทางแรกอธิบายว่า *ผลาผล* เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า *ผล* กับคำว่า *อผล* คำว่า *ผล* เป็นคำนามเพศกลาง (นปุงสกลิงค์) เอกพจน์ มีความหมายว่า ‘ลูกไม้, ผลไม้’ ส่วนคำว่า *อผล* มาจาก *อา-* กับ *ผล* คำว่า *อา-* ในที่นี้เป็นอุปสรรคหรือหน่วยคำเติมหน้า (prefix) ที่ใช้ในคำสมาสที่เป็น การสมาสระหว่างคำเดียวกัน ทำหน้าที่บอกการเพิ่มปริมาณ (accumulation) หรือความ หลากหลาย (variety) แสดงความแตกต่างในทางตรงกันข้าม อุปสรรค *อา-* นี้ นักวิชาการ พิจารณาว่าเป็นรูปคุณหรือรูปที่เพิ่มกำลังสระของอุปสรรค *อ-* ซึ่งบอกความปฏิเสธ ดังนั้น คำว่า *ผลาผล* จึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ‘ผลและไม่ใช่ผล’ ซึ่งหมายถึง ‘ผลไม้ทุก ชนิด’ (Davids & Stede, 2007, p 93) ส่วนคำอธิบายอีกแนวทางหนึ่งอธิบายว่า *ผลาผล* มาจากการสมาสระหว่างคำว่า *ผล* กับ *ผล* แต่เกิดการยิดเสียงสระอะ ท้ายคำว่า *ผล* คำ แรกเป็นสระ อา จึงมีรูปสำเร็จเป็น *ผลผลา* ($ผล > ผลา + ผล = ผลาผล$) มีความหมายว่า ‘ผลไม้ทุกชนิด’ เช่นเดียวกัน (Geiger, 2005, pp. 24-25)

คำว่า *ผลาผล* ในกาพย์เมืองพวนนี้ มีรูปตรงกับรูปปฐมาวินิวัติ (ประธาน ของประโยค) เอกพจน์ในภาษาบาลี คือ *ผลาผล* อย่างไรก็ตาม คำว่า *ผลาผล* ในที่นี้ไม่น่าจะ มาจากรูปที่ติดวิวัตติในภาษาบาลี แต่ น่าจะเป็นการแผลงเสียงท้ายคำของกวีเพื่อให้ มีเสียงสัมผัสตามข้อกำหนดของคำประพันธ์มากกว่า กล่าวคือ กวีแผลงเสียงท้ายของ *ผลา* คำหลังเป็น *ผล* เพื่อให้สัมผัสไปยังคำว่า *ทุกขัง* ‘ความลำบาก, ความไม่สบาย กายไม่สบายใจ’ ในวรรคถัดไป โดยที่คำว่า *ทุกขัง* ก็แผลงเสียงท้ายคำมาจาก *ทุกขะ* เพื่อให้รับสัมผัสด้วย

ส่วนในวรรณคดีไทยพบการใช้คำยืม *ผลาผล* เช่นกัน แต่จากการสืบค้นใน เบื้องต้นยังไม่พบการแผลงคำเป็น *ผลาผล* ดังเช่นในภาษาลาว ตัวอย่างเช่น

ภาพย์กุมารบรรพ

เธอรับมิ่งหาขวัญพระลูกแล้วบังคมลาลีลาศ เหลียวมาแลดู
พระศรีสวาทิหามสงวน พระไทยเธอปั่นป่วนเปนอาลัย ด้วยพระลูก
รักสายใจมิถมิเลย ทรงพระกรแสงสวดยสร้อยเศร้า แล้วก็เสด็จเข้าไป
ยังไพโรสนธ์ แสงหาผลาผลนั้นแล

(กรมศิลปากร, 2540, น. 514)

นิราศอิเหนา

เหล่าละม้ายเงาะป่าคลาอยู่ เทียวกินปูเปี้ยวป่าผลาผล
สิงโตตื่นยืนหยัดสะบัดตน เห็นผู้คนโฉนข้ามลำเนาเนิน

(กรมศิลปากร, 2518, น. 203)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีไทยมิได้แปลงคำว่า *ผลาผล* เพื่อ
ประโยชน์ในการรับ-ส่งสัมผัส ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า คำว่า *ผลาผล* อยู่ในตำแหน่งที่รับ-ส่ง
สัมผัสอยู่แล้ว ในภาพย์กุมารบรรพ คำว่า *ผลาผล* อยู่ในตำแหน่งคำรับสัมผัสจากคำว่า
ไพโรสนธ์ ส่วนในนิราศอิเหนา คำว่า *ผลาผล* ส่งสัมผัสกับคำว่า ตน ในวรรคถัดไป

สาธิ <สาธิ>

คำยืมภาษาบาลีที่น่าสนใจในภาพย์เมืองพวนอีกคำหนึ่ง คือคำว่า *สาธิ* <สาธิ>
ดังนี้

จิวภายภาน
เข้มนางนิ

เรื่อจเรื่อสาธิ
ยนิดิทุยธอ

(น. 61)

คำว่า *สาขี* ในที่นี้ มาจากคำภาษาบาลีว่า *สาข* หรือ *สาข* (ภาษาสันสกฤตมีรูปเป็น *ศขา*) มีความหมายว่า ‘กิ่งไม้’ (Davids & Stede, 2007, p. 702) กวีแฝงเสียงสระพยางค์ท้ายจากสระอา เป็นสระอี สำเร็จเป็น *สาขี* เพื่อให้ส่งสัมผัสไปยังคำว่า *นางนี้* ‘ชนะนี้’ ในวรรคถัดไป

ในภาษาบาลีมีคำว่า *สาขี* เช่นกัน ทว่ามีได้หมายความว่า ‘กิ่งไม้’ แต่หมายถึง ‘ต้นไม้’ คำนี้เป็นศัพท์แปลสองชั้นประเภทตัทธิต (secondary derivative) มาจากศัพท์ว่า *สาข* ‘กิ่งไม้’ กับปัจจัย -อี มีความหมายตามรูปวิเคราะห์ว่า ‘ไม้ที่มีกิ่ง’ (*สาข* *อสุ* *อตุ* *อิ* *สาขี*) คือ ‘ต้นไม้’ (พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), 2558, น. 920)

คำว่า *สาข* ในภาษาไทยนอกจากจะมีความหมายว่า ‘กิ่งไม้’ แล้ว ยังมีความหมายว่า ‘แขนง, ส่วนย่อย, ส่วนรอง, เช่น วิทยาศาสตร์กายภาพเป็นสาขาหนึ่งของวิชาวิทยาศาสตร์ ธนากรออมสินสาขาน้ำพระลาน’ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1,212) ที่ใช้ในความหมายว่า ‘กิ่งไม้’ พบในวรรณคดี เช่น

สมุทรโฆษคำฉันท์

พบโพหนึ่งไนไพรสนธ์

สาขานฤมล

แลลำทรนาวสาวสาร

(กรมศิลปากร, 2545, น. 147)

บทละครเรื่องอิเหนา

มาเอยมาถึง

ยังโบทกรณีสระใหญ่

ร่มรอบขอบคันล้วนพรรณไม้

โคกไทรสาขาริมาวรี

(กรมศิลปากร, 2543, น. 63)

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจในเบื้องต้นยังไม่พบการแปลงคำว่า *สาข* เป็น *สาขี* ดังที่พบในเรื่องกาพย์เมืองพวน

ปาโต <ปาโต>

คำว่า *ปาโต* <ปาโต> ปรากฏในบทประพันธ์ต่อไปนี้

บุลิมมะนา	พะลาดสุลิน
พุมิย่ายยิก	ยามโอรกโอรโย
<u>ปาโต</u> แต่เจ้า	ขุนเฝ้าลาลิง
พะอิฐลิลา	เสนาท้านแก่

(น. 48)

บทประพันธ์ข้างต้นกล่าวถึงพระราชสุรินทรแห่งเมืองหนองคายที่แต่งทัพไปเมืองพวนเพื่อขับไล่ทหารญวนที่ปักหลักกดขี่ข่มเหงชาวพวนอยู่ในเวลานั้น โดยเรียกพระราชสุรินทรว่า “บรมนารถ” ซึ่งหมายถึง “ผู้เป็นที่พึงสูงสุด” และกล่าวว่ากองทัพของพระราชสุรินทรยกทัพออกจากเมืองหนองคายในตอนเช้าตามความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามอันเป็นมงคล คำว่า *ปาโต* <ปาโต> ในข้อความว่า *ปาโตแต่เจ้า* <ปาโตแต่เช้า> นั้น เป็นศัพท์ที่ไวยากรณ์ภาษาบาลีเรียกว่า *นิบาต* ซึ่งอาจเทียบได้กับคำวิเศษณ์ (adverb) ในภาษาอังกฤษ มีความหมายว่า ‘เช้า, แต่เช้าตรู่’

คำว่า *ปาโต* ในภาษาบาลีมีรูปต่าง ๆ กัน เป็น *ปาตร* บ้างเมื่ออยู่หน้าสระ ดังในคำว่า *ปาตราส* (*ปาตร* + *าส* ‘การกิน’) หมายถึง ‘อาหารเช้า’ เป็น *ปาต* บ้าง บางครั้งปรากฏร่วมกับนิบาต *ว* ซึ่งเป็นคำเน้น เป็น *ปาโตว* แปลว่า ‘แต่เช้าเทียว’ ส่วนในภาษาสันสกฤตพระเวท (Vedic Sanskrit) มีรูปเป็น *ป्रातर* (Davids & Stede, 2007, p. 451) ริส เดวิดส์ และวิลเลียม สเตเดอ (Davids & Stede, 2007, p. 451) สันนิษฐานว่า รูปคำ

ดั้งเดิมของ ปาตร คือ *prō หรือ *prā ในภาษาเยอรมันคำที่รวมเชื้อสายกันหลายคำ เช่น ภาษาละตินมีคำว่า prandium ‘อาหารเช้า’ (จากคำว่า pran-ediom ซึ่งเทียบได้กับคำว่า ปาตราส pātar-āsa) ภาษากรีกมีคำว่า πρῶι <proi> หมายถึง ‘ก่อน, เน้น’ (early) ภาษาเยอรมันสูงโบราณ (old high German) มีคำว่า fruo ซึ่งตรงกับภาษาเยอรมันปัจจุบันว่า früh ‘ก่อน, เน้น’ (Davids & Stede, 2007, p. 451)

ภาษาไทยมีได้รับคำว่า ปาโต มาใช้เป็นคำยืม แต่ในวรรณคดีที่แปลแต่งจากภาษาบาลี เช่น มหาชาติคำหลวง จะพบการยกศัพท์ ปาโต มาแปลแต่งเป็นภาษาไทย เช่น ในกัณฑ์มัทรี มีบทประพันธ์ว่า

อวยยุตต ข้าแต่พระบรมราชโอรส สัสสี เมาะ อภิภาสสิ ถ้า
พระองค์มิได้พจนวาที ทั้งนี้ได้ตรัสคดีร้าย มิ รตติ แห่งสองสาย
ข้อยคอยหึง ในราตรีตรึงตรับนี้ มณเฑ ดงขำมิทริทรงหมาย ปาโต
ตั้งแต่พระอรุณเรืองฉายรุ่งเช้า ทกขิลโน มตนติ พระบาทเจ้าจะได้
ทอดทัศนา ซึ่งทรากศพสาธารณอนตาย โอกุณตสนต์ มั เป็น
กละระอิตายอนิจ อนนนยรชีพชีวิตนนั้นแล ฯ

(กรมศิลปากร, 2540, น. 231)

บทประพันธ์ข้างต้นนี้เป็นเหตุการณ์ตอนพระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดรถึงสองกุมาร แต่ไม่ได้รับคำตอบจากพระเวสสันดร พระนางมัทรีจึงตรัสว่า หากคณีน้พระเวสสันดรไม่ตอบว่าสองกุมารอยู่ที่ใด รุ่งเช้าพระนางก็คงจะสิ้นชีวิตเป็นแน่ กวีกศัพท์ว่า ปาโต ขึ้นตั้ง แล้วแปลออกเป็นภาษาไทยอย่างสละสลวยว่า ตั้งแต่พระอรุณเรืองฉายรุ่งเช้า อันแสดงให้เห็นอัจฉริยภาพในการแปลแต่งของกวีเป็นอย่างดี

นิกราย <นิกาย>

ในบทพรรณนาทัพของพระราชนิพนธ์ กวีใช้ศัพท์บาลีคือคำว่า นิกราย <นิกาย> ในความหมายว่า ‘ทัพ, กองทัพ’ ซึ่งในบริบทนี้หมายถึงกลุ่มของชาวพวนที่ถูกกวาดต้อน ดังนี้

พระนิกราย

นิกรายลวอดแล้ว

ล้าງแฉ้วสิขบ

เอารักยนิกราย

(น. 49)

ในภาษาบาลี คำว่า นิกราย มีความหมายว่า ‘ชุด (collection), หมู่ (assemblage), ชั้น (class), กลุ่ม (group)’ เช่น ในคำว่า เทวนิกราย ‘หมู่แห่งเทพ, ชุมชุมแห่งเทพ’ สัตตนิกราย ‘หมู่สัตว์, โลกของสัตว์’ ส่วนอีกความหมายหนึ่งหมายถึง ‘หมวดหมู่แห่งพระพุทธวจนะในพระสูตรตันตปิฎก’ อันประกอบด้วยทีมนิกราย มัชฌิมนิกราย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย (Davids & Stede, 2007, p. 352) คำว่า นิกราย ที่กวีผู้แต่งกาพย์เมืองพวนใช้ข้างต้นนี้จึงมีความหมายแตกต่างไปจากภาษาบาลี จัดเป็นการเปลี่ยนแปลงทางความหมายแบบความหมายย้ายที่

ในภาษาไทย พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของนิกรายไว้ 2 นัย ซึ่งคล้ายคลึงกับความหมายในภาษาบาลี คือ

- 1) หมู่, พวก, หมวด, ใช้เกี่ยวกับศาสนา ในกรณีเช่นคณะนักบวชในศาสนาเดียวกัน ที่แยกออกไปเป็นพวก ๆ เช่น มหานิกาย ธรรมยุติกนิกาย นิกายโรมันคาทอลิก นิกายโปรเตสแตนต์

- 2) เรียกคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกที่แยกออกเป็น 5 หมวดใหญ่ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตรนิกาย ขุททกนิกาย. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 632)

อย่างไรก็ตาม ในวรรณคดีไทยหลายเรื่องยังพบการใช้คำว่า นิกาย ในความหมายว่า ‘ทัพ, กองทัพ’ ดังที่พบในเรื่องกาพย์เมืองพวนด้วย เช่น

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

ถึงยอดเหมติรันบรรพต	พร้อมหมดพลนิกายนายไพร่
ดุสงเยียมเทียมเมฆวิเวกใจ	อยู่ใกล้ฝั่งมหาวารี

(กรมศิลปากร, 2512, น. 15)

พระอภัยมณี

พระลงล่ำกำป่นไหล้นเลือน	ให้คลาเคลื่อนพลนิกายทั้งซ้ายขวา
ต่างวางเล็มเข็มตั้งตรงลังกา	แล้วรีบใช้ใบมาในสาคร ฯ

(กรมศิลปากร, 2514, น. 1,141)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า คำว่า นิกาย ที่มีความหมายว่า ‘ทัพ, กองทัพ’ นั้น มักปรากฏร่วมกับคำว่า พล เป็น พลนิกาย ซึ่งอาจแปลได้ว่า ‘กองพล, กำลังพล’

เหตุที่คำว่า นิกาย ทั้งในภาษาไทยและภาษาลาวกลายความหมายจาก ‘ชุด, กลุ่ม, ชั้น, หมู่’ ซึ่งเป็นความหมายกลาง ๆ ไปหมายถึง ‘ทัพ, กองทัพ’ นั้น อาจเป็นเพราะ กองทัพคือกลุ่มของทหารหรือบุคคลที่รวมตัวกันเป็นหมู่คณะเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ มีการรบเป็นต้น เมื่อใช้ในบริบทเกี่ยวกับการรบหรือสงครามบ่อยครั้งเข้า คำว่า นิกาย จึงกลายไปมีความหมายว่า ‘ทัพ, กองทัพ’ ในที่สุด ส่วนประเด็นว่า คำว่า นิกาย ที่มีความหมายว่า ‘ทัพ, กองทัพ’ นี้ ภาษาไทยรับไปจากภาษาลาว หรือภาษาลาวรับไปจาก

ภาษาไทย หรือภาษาทั้งสองใช้พ้องกันโดยบังเอิญ หรือภาษาทั้งสองต่างรับมาจากภาษาอื่นนั้น ยังไม่อาจสรุปได้ ต้องอาศัยการศึกษาโดยละเอียดต่อไป

เกจิจะนา <เกจิจะนา>

ในตอนที่ชาวพวนหลบหนีจากเมืองหนองคายเพราะถูกกดขี่ไปเป็นทาส กวีได้พรรณนาภาพของผู้คนที่หลบหนีเข้าไปในป่าอย่างน่าเวทนา ดังนี้

ลางถิ่นเฝ้าได้	ธอ้งไต้ใบดิง
ลางถิ่นทลึง	ใบดิงป่าไม้
ลางถิ่นได้แล้ว	เลียลักโตนขี
<u>เกจิจะนา</u>	ถ้างตาใบดิง

(น. 57)

ในบทประพันธ์นี้ กวีใช้คำว่า **ลางถิ่น** <ลางคน> เพื่อให้ภาพของชาวพวนที่หลบหนีกระจัดกระจายกันไปในป่าว่า บางคนก็เข้าไปร้องให้อยู่ในป่าเพราะความหวาดกลัวกองทัพสยามจะติดตามมาทัน บางคนก็หลงทางอยู่ในป่าทึบ บางคนสบโอกาสก็หลบหนีไป และบางคนก็ยังติดอยู่ในป่าไม่สามารถออกไปได้ ในบาทที่ 4 กวีใช้คำว่า **เกจิจะนา** <เกจิจะนา> ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า *เกจิ* *ชนว* คำว่า *ชนว* เป็นคำนามเพศชาย (पुल्लिङ्ग) พหูพจน์ ปฐมวิภัติ แปลว่า ‘ชนทั้งหลาย’ ส่วน *เกจิ* เป็นอนิยมวิเสสนสรพนาม (วิเสสนสรพนามไม่ชี้เฉพาะ) มาจาก *ก* ศัพท์ ซึ่งเป็นปฤจฉาสรพนาม แปลว่า ‘ใคร’ กับคำว่า *จิ* ซึ่งเป็นคำบอกความไม่ชี้เฉพาะ *ก* ศัพท์เมื่อนำไปใช้ในประโยคต้องนำไปแจกวินัถติเพื่อบอกเพศ พจน์ และวิภัติ เช่น หากแทนหรือขยายคำนามเพศชาย เอกพจน์ ปฐมวิภัติ จะมีรูปเป็น *โกจิ* แปลว่า ‘บางคน, ใคร ๆ’ ในกรณีนี้ *เกจิ* เป็นรูป

พหูพจน์ पुल्लिङ्ग ปฐมาวินิวัติ ทำหน้าที่ขยาย *ชนา* แปลว่า ‘บางพวก, บางเหล่า’ ดังนั้น *เกจิ ชนา* จึงแปลว่า ‘ชนทั้งหลาย บางพวก/เหล่า’ ในภาษาลาว คำว่า *ชนา* ได้กลายเสียงเป็น *จะนา* แต่ยังคงสื่อความหมายเหมือนในภาษาบาลี และมีความหมายสอดคล้องกับคำว่า *लग्ग* ซึ่งกวีใช้มาในบทก่อนหน้านี้

ในภาษาไทยมีคำว่า *เกจิอาจารย์* หรือบางครั้งก็ตัดคำให้สั้นลงเหลือเพียง *เกจิ* หมายถึง ‘อาจารย์ที่เชื่อกันว่ามีความรู้ความสามารถในด้านคาถาอาคมและการปลุกเสกเครื่องรางของขลัง’ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 140) ที่จริงแล้ว คำนี้มาจากคำว่า *เกจิ* คำหนึ่ง กับ *อาจารย์* ‘อาจารย์ทั้งหลาย’ อีกคำหนึ่ง *เกจิ อาจารย์* มีความหมายว่า ‘อาจารย์บางพวก’ มักพบในวรรณคดีบาลีชั้นอรรถกถาหรือปกรณ์วิเสสเมื่อพระอรรถกถาจารย์หรือพระคณาจารย์กล่าวถึงความเห็นของอาจารย์บางกลุ่ม เพื่อวิเคราะห้หรือแสดงอติโนมติ เช่น ในคัมภีร์ *ชาตักกัฏฐกถา* ตอนนิทานกถา พระพุทธโฆสจารย์ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้รจนอรรถกถาเล่มนี้ได้โต้แย้งความเห็นของอาจารย์บางพวกที่กล่าวว่า เหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตกอยู่ใต้อำนาจของธิดาพญามารนั้นเป็นเพราะพระพุทธเจ้าทรงอธิษฐานให้ธิดามารที่เข้ามาล่อลวงพระองค์มีรูปปรำพรางเกลียด พระพุทธโฆสจารย์กล่าวว่า ความเห็นของอาจารย์บางพวกที่ยกมานี้ไม่น่าเชื่อถือ ดังนี้

ตปิ ภควา น มนสากาลิ ยถา ตัง อนุตตเร อุปิสงขเย วิมุตโต ฯ

เกจิ ปณจริยา² วทนติ ตา มหิตถิภาเวน อุปคตา ทิสวา ภควา

เอวเมว เอตา ขณทนต์ตา ปลิตเกสา โหนตุติ อธิฐาสีติ ฯ **ต** น

คเหตุพพิ ฯ

(ชา. อ. 1 บาลี 35/124)³

² ตั้บทเป็น *เกจิ ปณ อาจารย์* ‘ส่วนอาจารย์บางพวก’ (ปน = ‘ส่วน’)

³ การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาในบทความนี้ ใช้การบอกชื่อย่อของเล่ม และเลขที่ของเล่ม/หน้า ฉบับภาษาบาลีอ้างอิงจากเว็บไซต์ www.84000.org

‘พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงใส่พระทัยถึงข้อแม้ นั้น โดย
ประการที่ทรงยอมไปในธรรมเครื่องสิ้นไปแห่งอุปธิอันยอดเยี่ยม.

ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงเห็น
จิตามารเหล่านั้นเข้ามาหาโดยภาวะเป็นหญิงผู้ใหญ่ จึงทรงอธิษฐาน
ว่า ผู้หญิงเหล่านี้จึงเป็นผู้มีพินทัก ผมหงอกอย่างนี้ ๆ.” คำของ
เกจิอาจารย์นั้น ไม่ควรเชื่อถือ’

(ชา. อ. 1 ไทย 55/121)

โดยนัยนี้ คำว่า *เกจิอาจารย์* ในภาษาไทย กับ *เกจิ อาจารย์* ในภาษาบาลี จึงมี
ความหมายและหน้าที่แตกต่างกันมาก

ส่วนในวรรณคดีไทยก็พบการใช้อนิยมิวเสสนสรพนามที่ขึ้นต้นด้วย ก ศัพท์ ใน
ทำนองเดียวกับที่พบใน*กาพย์เมืองพวน*เช่นกัน คือเรื่อง*ศรีวิบุลยคติ* ซึ่งเป็นวรรณคดีที่แต่ง
เป็นกลบทตลอดทั้งเรื่อง อยู่ในตอนที่ ๔ ซึ่งแต่งเป็นกลบทสิ่งแหวน ที่กำหนดให้ใช้คำ
บาลีสลับกับคำไทย ดังนี้

อติถิโย หญิงหมื่นหกพันสมร	ได้ฟังราชสุนทรน้ำจิตรวัง
อภิวาเทต์ว่า น้อมอุตมั่ง	ต่างต่างตั้งดวงจิตอุทิศใจ
กตวา บ้างกระทำซึ่งบวงสรวง	แก่เทพท้าวทั้งปวงอันเปนใหญ่
ปูเชติ บูชาตันพระไพโร	ที่เทพไทสิงสถิตย์มีฤทธิ์แรง
กตวา บ้างกระทำพลีสาร	แก่เทพไทโคจรรทุกหนแห่ง
กาจิ บางหญิงก็จัดแจง	ให้ตบแต่งบูชาพระอาทิตย์

(กรมศิลปากร, 2549, น. 379)

บทประพันธ์ข้างต้นนี้ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สนมของท้าวยศกิตติ์ต่างอธิษฐานและ
กระทำพลีกรรมขอให้มิโอรส กวีใช้คำภาษาบาลีมาขึ้นต้นวรรคสดับและวรรครอง ก่อนจะ

แต่งด้วยคำภาษาไทย คล้ายกับการยกคำภาษาบาลีเพื่อแปลแต่ง ในวรรณกรรมสุดท้ายของบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้คำว่า กวจิ ซึ่งเป็นอนิยมสรพนาม มาจากคำว่า กว ซึ่งเป็นปฤจฉาสรรพนาม เพศหญิง เอกพจน์ ปฐมวิภัติ กับ จิ ซึ่งเป็นคำบ่งชี้อนิยมสรพนาม กวจิ จึงมีความหมายว่า ‘หญิงบางคน’ สอดคล้องกับคำภาษาไทยที่ตามมาว่า *บางหญิง* นับเป็นความชาญฉลาดของกวีที่สามารถนำคำภาษาบาลีที่มีความหมายและหน้าที่ทางไวยากรณ์มาประพันธ์ร่วมกับภาษาไทยได้อย่างลงตัว

สรุป

การใช้คำยืมภาษาบาลีในวรรณคดีลาวเรื่อง *กาวพย์เมืองพวน* แสดงให้เห็นว่า กวีมีความรู้ด้านภาษาบาลีอย่างดี สามารถนำคำยืมภาษาบาลีมาแต่งบทประพันธ์ได้อย่างเหมาะสมและไพเราะ มีทั้งที่นำมาใช้โดยตรงและที่นำมาดัดแปลงเสียงเพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดของคำประพันธ์

เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณคดีไทยแล้วพบว่า การใช้คำยืมภาษาบาลีใน *กาวพย์เมืองพวน* บางคำคล้ายคลึงกับที่พบในวรรณคดีไทยทั้งในเชิงรูปคำและความหมาย ได้แก่ คำว่า *นิภาย* คำยืมบางคำ กวีจะแผลงคำเพื่อการรับ-ส่งสัมผัส (*ผละผละล้ง สวชี*) ส่วนในวรรณคดีไทยจะใช้รูปคำที่ไม่แผลง (*ผลาผล สวชา*) นอกจากนี้ บางคำก็มีวิธีการใช้ที่คล้ายคลึงกัน คือ ยกคำภาษาบาลีขึ้นตั้งแล้วแปลหรือประพันธ์เป็นภาษาของตน (*ปวโต เกจิจะนา-กวจิ*)

ผลการศึกษาในครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นว่า คำยืมภาษาบาลีนับเป็น *เครื่องประดับ* สำคัญของทั้งกวีไทยและกวีลาวใช้ประดับตกแต่งบทประพันธ์ให้มีวรรณศิลป์ และเป็นเครื่องแสดงให้เห็นความเป็น *นายแห่งภาษา* ของกวีทั้งสองชาติได้อย่างชัดเจน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. (2512). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์ และบ่อเกิดรามเกียรติ์*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

กรมศิลปากร. (2517). *พระอภัยมณี คำกลอนของสุนทรภู่* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

กรมศิลปากร. (2518). *ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.

กรมศิลปากร. (2540). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

กรมศิลปากร. (2543). *บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

กรมศิลปากร. (2545). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

กรมศิลปากร. (2549). *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่มที่ 55 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 1 เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 9). (2557). นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

โพธิ์วงศาจารย์, พระมหา (ทองดี สุรเตโช). (2558). *คัมภีร์วิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: เสี่ยงเชียง.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ลภัสรินทร์ ฉัตรวังศิริ. (2563). *วรรณกรรมลาวยุคเสื่อมโทรม: ลักษณะเด่นและคุณค่าในมิติประวัติศาสตร์*. เชียงใหม่: เอราวิณการพิมพ์.

ภาษาต่างประเทศ

อรรถกถาเล่มที่ 35 ภาษาบาลีอักษรไทย ข.อ.1 เอกนิပါတ(1). (2561). สืบค้นเมื่อ 24 ธันวาคม 2566 จาก www.84000.org

ຄະນະຄົ້ນຄວ້າ ພາກວິຊາພາສາລາວ-ວັນນະຄະດີ ຄະນະອັກສອນສາດ. (2001). *ກາບເມືອງພວນ*. ວຽງຈັນ: ຄະນະອັກສອນສາດ ມະຫາວິທະຍາໄລແຫ່ງຊາດ.

Davids, T. R. & Stede, W. (2007). *Pali-English Dictionary*. New Delhi: Motilal Banarsidass.

Geiger, W. (2005). *A Pali Grammar*. Oxford: Pali Text Society.